

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη

Τέως Διευθύντρια, Επιστημονική Συνεργάτις, Κέντρον Ερεύνης
της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

Κύριε Δήμαρχε Υμηττού,
Κύριε Κοινοτάρχα Υμηττού,
Κυρία και κύριοι ακαδημαϊκοί, αγαπητή κυρία Δημουλά, σεβαστέ κύριε
Δεσποτόπουλε εκ Σμύρνης και κύριε Ήμελλε, Επόπτα του Κέντρου Λαο-
γραφίας,
Κυρία Πρόεδρε του Φιλοπρόοδου Ομίλου Υμηττού και αγαπητά μέλη του
Δ.Σ.,
Κύριε εκπρόσωπε του Προέδρου της Ενώσεως Σμυρναίων, κ. Βικέτο,
Κυρία Καραϊνδρου,
Κυρίες και κύριοι σύνεδροι,
Αγαπητοί κάτοικοι του Υμηττού και φίλοι,

Οι επέτειοι γεγονότων, ευτυχών ή θλιβερών, αποτελούν ευκαιρίες για ανα-
στοχασμό όσον αφορά στις αιτίες που οδήγησαν σ' αυτά, στα διδάγματα που προ-
κύπτουν και γενικά στις επιδράσεις που άσκησαν ή που εξακολουθούν να ασκούν
στις κοινωνίες που τα δημιουργήσαν ή τα υπέστησαν. Υπάρχουν, ωστόσο, γεγονότα
που δεν μπορεί να τα «χωρέσει ο νους του ανθρώπου» και αρνείται να τα αποδεχθεί,
όπως συνέβη για παράδειγμα με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και την Κα-
ταστροφή της Σμύρνης. Την πρώτη η συλλογική μνήμη διέσωσε ως «θέλημα Θεού»,
τιμωρία για μακρά περίοδο διαφθοράς και σήψης με σύμφυτη ωστόσο την ελπίδα
της επανάκτησης από τους Έλληνες –*Πάλι με χρόνους με καιρούς*. Την καταστροφή
της Σμύρνης, μιας ακμάζουσας πόλης, που παραδόθηκε στη φωτιά και την κατα-
στροφή και ο πληθυσμός της αποτελούμενος στην πλειονότητά του από Έλληνες,
όταν δεν δολοφονήθηκε, οδηγήθηκε στην προσφυγιά, τη βίωσε τουλάχιστον ως
αδικία.

Το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών,
εθνική κιβωτός της συλλογικής μνήμης, σε συνεργασία με τον δραστήριο Φιλο-
πρόοδο Όμιλο Υμηττού διοργανώνουν το παρόν επιστημονικό συνέδριο με θεματικό
πλαίσιο: *Σμύρνη: Η ανάπτυξη μιας μητρόπολης της Ανατολικής Μεσογείου (17ος αι.
- 1922)*. Η πρόταση ανήκει στον Φιλοπρόοδο Όμιλο, τον οποίο ίδρυσαν και αποτε-
λούν πρόσφυγες της Ιωνίας, κυρίως από την περιοχή της Σμύρνης. Το Κέντρο, που
εδώ και μια δεκαετία συνεργάζεται με τους εθνοτοπικούς, πολιτιστικούς συλλόγους
και παρακολουθεί το σημαντικό έργο τους, δέχθηκε την πρόταση και αναζήτησε
πρωτότυπες επιστημονικές ανακοινώσεις με κέντρο ενδιαφέροντος την ελληνορ-
θόδοξη κοινότητα της Σμύρνης, τον ρόλο της στη ζωή της πόλης και τις σχέσεις

της με τις υπόλοιπες εθνοπολιτισμικές ομάδες. Ζήτησε, λοιπόν, ανακοινώσεις από καταξιωμένους επιστήμονες σε πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού. Η οικιστική ανάπτυξη, ζητήματα κοινωνικής και κοινοτικής οργάνωσης, η αστική κοινωνικότητα (σύλλογοι, λέσχες), ο λαϊκός πολιτισμός εντός του αναπτυσσόμενου αστικού πλαισίου της Σμύρνης και της περιοχής της, η δημογραφία και οι μεταναστευτικές κινήσεις, η εκπαίδευση, οι ιδεολογίες, η εκδοτική δραστηριότητα, το θέατρο, η μουσική και οι τέχνες, η οικονομία και το εμπόριο αποτελούν θέματα που θα αναπτυχθούν στο συνέδριο αυτό.

Με δεδομένο ότι η Μικρασιατική Καταστροφή αποτελεί σημείο αναφοράς στην πρόσφατη εθνική μας ιστορία και οι συνέπειές της, στις πραγματικές και τις συμβολικές τους διαστάσεις, επηρεάζουν τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα και η θέαση του μικρασιατικού ελληνισμού είναι αδύνατον να αποσπασθεί από τις διαδικασίες ένταξης των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία, την προσφυγική ταυτότητα και μνήμη και την καταστροφή, η συνολική επιστημονική διερεύνηση του πολιτισμού και της ιστορίας της Μικράς Ασίας, πέραν κάποιων νοσταλγικών αναμνήσεων για ορισμένες περιοχές των χαμένων πατρίδων, εξακολουθεί να παραμένει ζητούμενο. Σε αυτό το πλαίσιο επιλέξαμε να εστιάσουμε τη μελέτη της Σμύρνης στους τρεις τελευταίους αιώνες, κατά τη διάρκεια των οποίων εξελίσσεται σε πόλη-σύμβολο της οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής ανέλιξης, της πολιτιστικής υπεροχής της ακμής του μικρασιατικού ελληνισμού.

Την εικόνα της Σμύρνης περιγράφει εύγλωττα ο Θεσσαλός Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, συνεργάτης του Κωνσταντίνου Κούμα, διδάσκαλος στο Φιλολογικό Γυμνάσιο της Σμύρνης το 1831 και δημιουργός του Εξηναβελώνη (ελεύθερη μετάφραση του Φιλάργυρου του Μολιέρου με εκφράσεις και ιδιοματισμούς σμυρναϊκούς), στην «αυτοσχέδιον Διατριβήν» του για τη Σμύρνη, όπου γράφει μεταξύ άλλων: «*Η γλυκύτης του Ιωνικού κλίματος, το εύκρατον του αέρος, η αφθονία και ποικιλία των τροφίμων, η ελευθερία των θρησκευτικών τελετών, την οποίαν και ο Τουρνεφόρτιος εθαύμασεν, ο πολιτισμός των ηθών, η παρεπιδημία των Ευρωπαίων, οίτινες έχουσιν εμπορικόν σύστημα και κονσουλάτα, η φρόνιμος διοικήσις του Κοινού των Γραικών και τελευταίον το πολυσχιδέστατον εμπόριον συνεισέφερον πολύ εις την πολυάνθρωπον συνοίκησιν της πόλεως ταύτης και εις την εν αυτή ποικιλίαν των τεχνών. Εννήκοντα πέντε τεχνικά συστήματα ή συνάρια αριθμούνται το 1831 εις την Σμύρναν, μικρά και μεγάλα, τα οποία εάν εξαιρέσης απ' ολίγα ολίγους αλλοεθνείς, συνίστανται όλα από Γραικούς*»¹.

Ο Τάσος Αθανασιάδης στο Ελεγειακό Οδοιπορικό του γράφει: «*Όπως δε θυμάται κανείς τις επιθανάτιες ώρες κάποιου, μα τις μέρες της ακμής του, έτσι κι εγώ είχα ασυναίσθητα αποθήσει, από τη μνήμη μου την προκουμιά που είχα εγκαταλείψει, με το πανικόβλητο πλήθος παγιδευμένο ανάμεσα στις φλόγες, γιατί κυριαρχούσε επίμονα μπρός μου η γοητευτική εικόνα του περίφημου Και της Σμύρνης με τα αρ-*

1. Οικονόμου, Κ. (1977), *Αυτοσχέδιος διατριβή περί Σμύρνης*, Αθήνα, 34-35 (1η έκδοση, Μελίτη: Τυπογραφείο της εν Λονδίνο Αποστολικής Εταιρείας, 1831).

χοντικά, τα μεγαλοπρεπή ξενοδοχεία, τα πολυτελή κέντρα, τα γραφικά τραμβάν, τις κομψές σιλονέτες, να παίρνει μια διάσταση οραματική μέσα στο μοναδικό ηλιοβασιλέμα της»².

Και μεις χωρίς να ξεχνάμε ό,τι εθνικά πόνεσε, θεωρούμε ότι πρέπει να ανασυγκροτήσουμε το πρόσωπο του πολιτισμού των ελληνικών πληθυσμών που έζησαν στην Ιωνία, στον Πόντο, στην Καππαδοκία, στην Αν. Θράκη και όπου αλλού, με έρευνα στον χώρο, τα αρχεία και τη ζωντανή συλλογική μνήμη.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω το Διοικητικό Συμβούλιο του Φιλοπροόδου Ομίλου Υμηττού για την ομόφωνη απόφασή του να συνεργασθεί με το Κέντρο Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών για την πραγματοποίηση του συνεδρίου. Η συνεργασία υπήρξε άψογη από κάθε πλευρά και αυτό οφείλεται στα πρόσωπα που το απαρτίζουν. Συγκεκριμένα στην ακούραστη πρόεδρο κ. Λένα Γιακουμάκη-Ρούσου, στον Γραμματέα κ. Παρασκευά Καρασούλο, που φρόντισε και την τελευταία λεπτομέρεια, όπως φροντίζει τα ποιήματά του, τα ενθουσιώδη μέλη της οργανωτικής επιτροπής, Παρασκευή Γερολυμάτου, Ανδρέα Γεωργιάδη, Γιώργο Καραχάλιο, Κώστα Σαμάντη, Ελευθερία Σαχίνογλου, Δέσποινα Σιούτη, Λένα Κουσουλού, Ιωάννα Φωσκόλου και Αγγελική Τσόλκα, που έχουν κάνει πράξη την εθελοντική προσφορά.

Ευχαριστώ την Ακαδημία Αθηνών για τη διάθεση 50 τόμων από το βιβλίο του Κέντρου Λαογραφίας «Ωδή στην Ελιά» για τον φάκελο των συνέδρων.

Ευχαριστώ τον σεβαστό ακαδημαϊκό κ. Κωνσταντίνο Δεσποτόπουλο, Σμυρνιό, που δέχτηκε χωρίς δεύτερη κουβέντα να τιμήσει με την παρουσία και τη σοφία του την εναρκτήρια συνεδρία μας, τον ακαδημαϊκό κ. Στέφανο Ήμελλο, επόπτη του Κέντρου Λαογραφίας, που πρόθυμα υποστήριξε την ιδέα της συνεργασίας με τον Φιλοπρόοδο Όμιλο Υμηττού και είναι σήμερα εδώ για να χαιρετίσει το συνέδριο.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ την αγαπημένη φίλη του Κέντρου Λαογραφίας και όλων μας, τη μεγάλη μας ποιήτρια κ. Κική Δημουλά για την παρουσία της και μόνον εδώ αλλά και για τον ποιητικό χαιρετισμό της.

Ευχαριστώ τους συναδέλφους ερευνητές του Κέντρου κ. Γιάννη Καραχρήστο και Πάρη Ποτηρόπουλο, που σήκωσαν το κύριο βάρος της οργάνωσης του επιστημονικού μέρους του συνεδρίου, αλλά και τα υπόλοιπα μέλη της επιστημονικής επιτροπής, συναδέλφους ερευνητές Ευάγγελο Καραμανέ, Ζωή Μάργαρη, Γιάννη Πλεμμένο, ο οποίος συντόνισε το καλλιτεχνικό πρόγραμμα του συνεδρίου, για τη βοήθειά τους. Την Ανθούλα Μπάκολη για τη γραμματειακή υποστήριξη, με τη συμπαράστασή μας για το βαρύ πένθος της, τις Κλεοπάτρα Φατούρου και Ζωή Αναγνωστοπούλου, που ανέλαβαν συναδελφικά να αναπληρώσουν το κενό.

Ευχαριστώ τους συνέδρους για την πρόθυμη ανταπόκρισή τους στην πρόσκλησή μας. Χωρίς τη δική τους επιστημονική συνδρομή και παρουσία δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί το συνέδριο. Εδώ επιτρέψτε μου να ευχαριστήσω

2. Αθανασιάδης, Τ. (1992), *Ελεγειακό οδοιπορικό: Το χρονικό του ταξιδιού στη γενέτειρά μου*, Αθήνα: Εστία, 10.

ιδιαίτερα την καθηγήτρια της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, αγαπητή φίλη και συμφοιτήτρια κ. Όλγα Κατσαρδή-Hering, που δέχθηκε να πραγματοποιήσει τη σημερινή εναρκτήρια ομιλία, παρά τον φόρτο εργασίας των ημερών αυτών στο Πανεπιστήμιο, καθώς και τον αγαπητό κ. Νίκο Καραπιδάκη, καθηγητή στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Πρόεδρο του Δ.Σ. των Γενικών Αρχείων του Κράτους και νέο διευθυντή του μακροβιότερου περιοδικού για την ποίηση, τη λογοτεχνία και τον νεότερο πολιτισμό, της Νέας Εστίας. Ο κ. Καραπιδάκης, παρά τις πολλές του υποχρεώσεις, θα είναι μαζί μας την Κυριακή για να συντονίσει το στρογγυλό τραπέζι.

Άφησα τελευταίους αλλά όχι «εσχάτους» στην αγάπη μας τους μουσικούς που θα φροντίσουν να ελαφρύνουν τον επιστημονικό μας κάματο. Είναι όλοι εθελοντές και επιστήμονες του είδους τους. Πρόκειται για τον κ. Σταύρο Μπερή και το Χορωδιακό Εργαστήρι Αθηνών, οι οποίοι θα παρουσιάσουν σήμερα 8 μικρασιάτικα τραγούδια του Γιάννη Κωνσταντινίδη, τις επιστήμονες Κατερίνα Τσίτσα και Αναστασία Τζιλιάνου, που θα παρουσιάσουν το Σάββατο το βράδυ τραγούδια της Σμύρνης από τις ελάχιστα γνωστές καταγραφές του L. A. Bourgault-Ducoudray (1876). Το ίδιο βράδυ ο Χρήστος Τσιαμούλης θα τραγουδήσει και θα παίξει ούτι για το χατίρι σας.

Θα ήθελα να σας καλωσορίσω στο συνέδριο με τα εύγλωττα σκίτσα και τα ξεκάθαρα λόγια ενός Σμυρνιού, που έφυγε το 1922 από τη Σμύρνη δυο χρονώ μωρό, μεγάλωσε στον Υμηττό και δημιούργησε κοντά στα πιο μεγάλα ονόματα της Τέχνης, τον Μάνο Χατζηδάκη, τον Μίκη Θεοδωράκη, τον Νίκο Κούνδουρο κ.ά.:

1. *Έτσι, πάνω κάτω, θυμάμαι οπτικά τη γέννησή μου: τον πατέρα-ήλιο πάνω στα σύννεφα, να ποτίζει και να ευλογεί το δέντρο. Κάτω από τη σκιά του ο Αδάμ-μπάρμπα Γιώργος και η Εύα-Πηνελόπη, ακούνε το φλάουτο και παίζει! Κάθονται πάνω σε φτερά, που βρίσκονται πάνω στο κεφάλι του εμβρύου, που με μισόκλειστα μάτια και με κρανγές αντικρίζει για πρώτη φορά τον κόσμο. Νιώθω σα να βγήκα μέσα από τη θάλασσα, ανάμεσα σε δελφίνια, γεννημένος στο ζώδιο των ψαριών. Ένα διαβολάκι παίζει με τον ομφάλιο λώρο. Γύρω αντικρίζω ουράνια σώματα, αστέρια και, στο βάθος δεξιά, βλέπω τη Σμύρνη, όπου γεννήθηκα, λίγο πριν από την καταστροφή της. Το μισοφέγγαρο υποβαστάζει την κοιλιά της μητέρας μου, ενώ ακούω ακόμα τις μακρόσυρτες μελωδίες του μουεζίνη... Βρισκόμουν ακόμα στον Παράδεισο.*

2. *Μα, ο πατέρας-ήλιος έδυσε. Τον έσφαξαν οι Τούρκοι, γιατί βοηθούσε τον ελληνικό στρατό. Ό,τι θυμούμαι από τον πατέρα, είναι από τις διηγήσεις. Κανείς δεν ήξερε πού βρίσκεται, όταν μια άγνωστη γυναίκα που 'λεγε τη μοίρα, σαν την Κασσάνδρα περιέγραψε στην οικογένειά μου τη σφαγή του πάνω σε ένα βουνό από τους Τούρκους. Τον έκαναν κομματάκια. Η εικόνα αυτή, ακούγοντάς την από τα παιδικά μου χρόνια, έμεινε ανεξίτηλη μέσα στην ψυχή μου. Εμείς οι άλλοι, μητέρα, αδελφός, γιαγιά, παππούς, προπάππος, προγιαγιά προσπαθούμε να φύγουμε, να γλυτώσουμε τις φλόγες, την καταστροφή του σπιτιού. Ξεριζωνόμασταν από τον Παράδεισο. Η μητέρα ντύθηκε χανούμισσα να ξεγελάσει τους Τούρκους. Έτσι μπήκαμε, χωρίς να το θέλει κανείς, στην κόλαση της προσφυγιάς.*

3. *Μα ό,τι μπορεί να είναι κόλαση για τους μεγάλους, μπορεί να 'ναι παράδεισος για τα μωρά. Μέσα στην αναμπουμπούλα, λέει ο μύθος, δεν ξέρω, χάθηκα φαίνεται, ανάμεσα στις μάζες των προσφύγων και βρέθηκα σ' ένα δάσος να βυζαίνω το γάλα μιας τσιγγάνας με κόκκινα μάτια! Τη νύχτα η τσιγγάνα έπαιζε με τη Σελήνη. Σα να 'ταν η Σελήνη ντέφι. Θυμάμαι που βύζαινα κόκκινα πουλιά! Όλα αυτά, μπορεί να 'ναι φανταστικά, ή και αληθινά, αλλά μέσα στην καταστροφή, όπως ήταν της Σμύρνης, ο τρόμος και η επιθυμία ενός μωρού πολλά μπορεί να φανταστεί και να δημιουργήσει... Η προσφονιά, το ξεριζώμα, η καταστροφή αναστατώνει. Και δημιουργεί οράματα.*

4. *Αλλά τα οράματα, όταν είναι τόσο όμορφα, χάνονται ξαφνικά σ' αυτές τις στιγμές και τη θέση τους παίρνουν οι εφιάλτες. Έτσι μου 'μεινε, ως τα σήμερα, χαραγμένη η παραπάνω σκηνή, όπου ο Τούρκος μας απειλεί με τη χατζάρα, ήμουν τότε 2 χρονώ, ενώ από τα χέρια του στάζει αίμα. Και γύρω άλλες χατζάρες, και 'γω στη μέση, μωρό, κοιτώ να φυλαχτώ. Ήταν η εποχή που μπουλούκια-μπουλούκια μπαίναμε στα καράβια, που θα μας έφερναν στην Ελλάδα. Θυμάμαι ακόμη τα μισοπνιγμένα άλογα στην προκυμαία, έτσι που καθόμασταν πάνω στους «σιτσαντέδες». Η φάτσα του Τούρκου και η χατζάρα έκαναν να γεννηθεί μέσα μου για πρώτη φορά ο φόβος...*

5. *Ύστερα, ζωγράφισα τη φυγή, το πλοίο που μας μετέφερε μ' όλη την ξεκληρισμένη οικογένεια, στον Πειραιά, Αθήνα. Πολλά θυμάμαι από τότε, στον συνοικισμό Βύρωνος κ.α.³.*

Και συνεχίζει από κει και πέρα την αυτοβιογραφία του, την πορεία του στην Τέχνη και τη ζωή, όπως έκαναν τόσοι Σμυρνιοί στη Νέα Σμύρνη, τις Νέες Ιωνίες (Αττικής και Βόλου), τη Νίκαια και αλλού όπου τους μετέφερε η ανάγκη. Όταν συντηρείς τη μνήμη κάθε επόμενη γενιά γίνεται καλύτερη.

Καλή συγκομιδή στο συνέδριό μας.

3. Αργυράκης, Μ. (2007), *Μίνως Αργυράκης, το άγνωστο έργο ενός ζωγράφου*, ζωγραφική Μίνως Αργυράκης, επιμέλεια έκδοσης Άμυ Μιμς-Σιλβερίδη, Αθήνα: εκδόσεις Ergo, 14-18.